MADREMANYA

El terme de Madremanya limita amb els municipis veïns de Corçà, Monells, Quart, Sant Martí Vell i la Pera. Regades per un afluent del Ter, la riera de Sant Martí –i altres diversos rierols–, les terres del terme municipal s'estenen a llevant sobre les planes empordaneses, amb àmplies zones dedicades al cultiu. Al sud-oest del terme municipal es troben zones lleugerament més agrestes i orogràficament irregulars, que corresponen als contraforts de dues serres: la de Montnegre i la de la Mare de Déu dels Àngels, zones boscoses on abunden sureres i alzines. El nucli urbà de Madremanya (topònim d'origen romà: *Matrem Magnam*, suposadament una al·lusió a la deessa Cíbele) es disposa aglutinat al voltant de l'església parroquial de Sant Pere, documentada el 1078 com a *Sancti Stephani de Matremagna et de Miars*. L'església, que sembla que s'hauria construït sobre un antic temple romà, s'alça al cim del turó que divideix les terres del municipi en dues valls. A banda del poble de Madremanya, configuren el municipi el petit poble de Millars o Millàs i els caserius disseminats de Vilers, el Pedró, Bevià, Mas Ripoll i Mas Torrent.

La història i interessos dels llocs de Millars i de Madremanya s'entrellacen constantment. L'anomenada *Miliasam villam*, situada al lloc on ja en època romana es bifurcava el camí que comunicava Empúries amb part del Baix Empordà, passa l'any 834 a mans del bisbe de Girona, Gotmar. Els feudataris adoptaran el nom del lloc, Millàs. El lloc de Madremanya, en canvi, apareix documentat més tard, l'any 994. El 1053 figura documentat com a *Matremania* i el 1063 ho fa com a *Matre-magna*. Una part del territori municipal actual, el caseriu de Bevià, pertanyia a principis del segle XI al monestir benedictí de Sant Esteve de Banyoles, i més endavant passaria a mans dels senyors de Cruïlles. El llinatge local dels Millars es consolida en el segle XIII, vinculat als comtes d'Empúries.

Església de Sant Iscle i Santa Victòria del castell de Millars

El petit poble o vila de Millars es troba a l'est del terme municipal de Madremanya, a uns 2,5 km del cap del municipi. Està presidit pel conjunt monumental del castell, amb la seva torre i el peculiar i colorit campanar de la capella de Sant Iscle i Santa Victòria. Els senyors del lloc van ennoblir en el segle XIII com a vassalls del comtat d'Empúries, tot i que les terres del terme de Millars pertanyien al bisbat de Girona. L'església es troba adossada al mur oriental del castell o casa forta de Millars. Part de l'edifici queda ocult sota dependències de la casa construïdes sobre el pòrtic i als peus de l'església. El conjunt és actualment de propietat privada, a càrrec de la família de Gomar, molt implicada en la restauració i cura del lloc. L'església, sufragània de la parròquia de Sant Pere de Madremanya, és lloc de celebració d'oficis familiars i s'hi celebra missa oberta el dia de la festa major de Millars, al setembre.

Consta en la documentació que paral·lelament a la fortificació del castell de Millars, l'any 1279 els delmes cobrats en el poble van ser invertits en la construcció de la capella o església del lloc, ja que apareix esmentada de les dues maneres. Segurament es tracta d'una ampliació i reconstrucció d'una capella anterior que, a jutjar per l'estructura i decoració d'origen llombard de l'exterior del seu absis, podríem situar a finals del segle XI o en els primers decennis del segle XII. Les visites pastorals aporten molta informació sobre l'estat i l'ús del temple. L'octubre del 1387 el bisbe Berenguer d'Anglesola visita el caseriu de Millars i la seva església, servida per obrers com si es tractés d'una parroquial, però en tot moment apareix com a sufragània de Sant Pere de Madremanya. En aquesta visita del segle XIV l'església es troba en molt mal estat, hi plovia dintre i li faltaven utensilis i ornaments. El 1473 l'església, en canvi, sembla trobar-se en millor estat i amb ornaments suficients; consta que és servida, aleshores, per dos rectors de Madremanya. En una visita del 1511 s'informa de l'existència d'un "pal·li pintat a pinzell" a l'altar de santa Victòria. L'any 1558 s'esmenta un segon altar, dedicat a la Verge, però es considera el temple com a santuari o capella votiva, i no com a sufragània. Dos anys després s'indica que la coberta està en bon estat i que el campanar ja està acabat i té dues campanes. Cap a aquesta època s'haurien acabat la porta d'entrada

i modificat el mur occidental adossat al castell, i després es construirien les estances disposades sobre el pòrtic d'entrada.

En aquest segle XVI s'hauria encarregat un retaule dedicat als sants titulars al pintor gironí Pere Mates, del qual es conserven dues taules al Museu d'Art de Girona i altres en una col·lecció particular. El 1632 una visita informa que la capella continuava enriquint-se i guanyant importància com a sufragània de Madremanya, amb un beneficiat i un nou altar dedicat a sant Isidre. Aleshores continuaven sent senyors del lloc membres de la mateixa dinastia Millars. El 1734 el bisbe Bastero continua trobant a l'església sufragània tres altars, un cementiri massa alt, el nivell del qual ordena rebaixar, i una sagristia darrere l'altar major, que deu anys després el bisbe Suàs va ordenar construir *ex novo*. A finals del segle XIX l'aleshores bisbe ordena deixar de guardar la reserva del Santíssim a l'església, ja que no hi residia cap sacerdot. Des d'aleshores, tot i que continua obert al culte, en el temple només se celebra missa els diumenges i en les festes del poble. El 1936 la destrucció arrasa els béns de l'església, que aleshores tenia una vintena de talles escultòriques, mobles de valor i retaules. En la segona meitat del segle XX el conjunt del castell va ser restaurat per l'aleshores propietari, Carles de Gomar, sota la direcció de l'arquitecte Camil Pallàs.

L'edifici actual és el resultat, eclèctic però bell, de les diverses intervencions efectuades en diferents moments històrics, fetes sempre amb l'objectiu de mantenir l'estructura primitiva del lloc. L'església romànica primitiva tardana devia ser de planta de creu llatina i nau única, incloent en la seva organització original les capelles laterals poc profundes i de planta quadrada, ja que res en el seu parament exterior en la seva unió amb la capçalera apunta a una construcció posterior. La nau, coberta per una volta de canó, està dividida per arcs faixons i acaba a l'est en un gran absis semicircular, que disposa d'una única finestra i està decorat exteriorment amb motius d'origen llombard. Actualment, el tercer tram de la nau queda ocupat per un cor elevat. Encara que l'edifici no apareix documentalment fins al segle XIII, es construeix seguint les formes canòniques del romànic dels segles XI i XII, cosa evident en la decoració d'origen llombard de l'absis, configurada a partir de quatre lesenes que s'aixequen sobre un alt sòcol uniforme i que divideixen el mur semicircular en tres alts panys coronats per sengles sèries de quatre arcuacions cegues situades just a sota de la cornisa de llosetes que suporta la coberta, actualment de teula àrab. El parament de l'absis és irregular, fet de còdols de pedra del lloc sense desbastar, a excepció de les lesenes, construïdes amb carreus escairats.

Pel que fa al campanar de planta quadrada adossat al mur de migdia de la nau i que custodia l'entrada del temple sota el pòrtic, tot i que documentalment no se'n parla fins al segle XVI veiem que presenta diferents etapes constructives, evidents en la fàbrica dels seus murs, ja que el basament el constitueixen grans carreus escairats i disposats en filades regulars. A partir de l'altura del pòrtic la fàbrica del

Vista general

Detall de l'absis

Interior

mur canvia, ja que utilitza còdols sense desbastar units amb argamassa. En aquest primer nivell s'obren al mur sud dues tosques finestres espitlleres. Abans d'arribar a l'altura de la coberta de la capella, veiem als angles del campanar les restes del que haurien estat els pilars amb obertures després obliterades, presents també a l'interior del mur de llevant del mateix nivell, mentre que es mantenen obertes les obertures del mur nord, dues finestres de mig punt dividides per un mainell central que donen accés a la coberta de l'edifici. Finalment, ja a l'últim nivell el campanar presenta quatre obertures de mig punt, una a cada costat, sota una coberta piramidal de ceràmica vidrada incorporada en la restauració realitzada en la dècada del 1980 pels propietaris actuals del lloc.

S'accedeix a l'interior de l'església pel seu flanc de migdia, des de la petita plaça on es trobava l'antic cementiri i a través d'un pòrtic obert amb un arc carpanell, que dona accés a la porta d'entrada, oberta al tercer tram de la nau i que conserva en els seus batents de fusta diverses peces de ferro forjat d'estil romànic amb espirals o volutes. Aquesta porta connecta amb l'espai situat sota el cor, sostingut per un interessant embigat de fusta amb balustrada, d'estil plateresc. Sota el mateix cor, a l'entrada de l'església, s'obre un petit arc de mig punt que alberga una pica baptismal; i a la cantonada nord del mateix mur hi ha l'escala d'obra que duu al pis superior del cor, on una porta dona accés al castell. La nau presenta coberta amb volta dividida en tres trams per dos arcs faixons que munten sobre mènsules que, pel seu tipus de talla, corresponen a una intervenció de finals del segle XIV o ja del segle XV. Mentre que els dos últims trams de coberta són de volta de canó, el primer, corresponent al creuer, desenvolupa una volta d'aresta que respon a una reforma de finals del segle XIII o de mitjan segle XIV. En aquest lloc, a banda i banda de la nau, s'obren, a través de dos grans arcs de mig punt, les capelles laterals. L'absis romànic, bastant més baix que la nau, s'hi obre a través d'un arc de mig punt molt similar als dos arcs d'accés a les capelles laterals. Aquí no hi ha l'arc triomfal que trobem en altres esglésies romàniques, probablement eliminat en el curs de les reformes patides pel temple.

La major part dels paraments interiors de l'església estan arrebossats. No ocorre el mateix al semicilindre absidal, on es mostra a la vista la maçoneria amb la qual es va construir; al centre s'obre una finestra de mig punt i doble esqueixada amb llinda monolítica, de factura moderna. Les dues capelles laterals presenten sengles finestres idèntiques a la de l'absis. Dues piques baptismals es troben a prop de la porta d'entrada al temple. Una de les piques és la que hem esmentat anteriorment, de factura senzilla i primitiva però de grans dimensions, amb vas semiesfèric i peu de secció hexagonal treballat en forma helicoidal; podria ser la pica que pertany a l'edifici romànic. La segona pica baptismal, encastada al mur de migdia, està datada ja el 1565.

Text i fotos: APA

Bibliografia

ARNAU I GUEROLA, M., 1993, pp. 288-290; BOLÒS I MASCLANS, J., 2000, p. 112; BORRELL I SABATER, M., 2004b, pp. 16-19; CAMPO I JORDÀ, F. del, 1991, p. 80; CATALÀ I ROCA, P., 1990, pp. 47-48; CATALUNYA ROMÀNICA, 1984-1998, V, pp. 186-187; JOU I PARÉS, E., 1982, p. 183; LANAO I REVERTER, P., TORNS I VILA, M. i VINYOLES I CASAS, C., 1993, pp. 4-8; MALLORQUÍ I GARCIA, E., 2009, p. 144; MARQUÈS I BOIX, N. i PUNSET I CASALS, E., 2008, pp. 116-119; MARQUÉS CASANOVAS, J., 1974, pp. 27, 51, 55-58; MARQUÈS I PLANAGUMÀ, J. M., 1984, p. 93; MARQUÈS I PLANAGUMÀ, J. M., 2007, p. 274; PUIG I OLIVER, J. de i MARQUÈS I PLANAGUMÀ, J. M., 2007, p. 97; TO I FIGUERAS, L., 1991, p. 12; VINYOLES I CASAS, C. *et alii*, 1993, pp. 74-75.